

A bíró polgári eljárásjogi felelőssége — tárgyaláselőkészítési felelősség*

1. A bíró eljárásjogi felelősségének „területi” kérdései

1. Amióta az igazságszolgáltatás a maga sajátos funkcióját betölti, a törvény- és jogszabályalkotók mindig különös gondot fordítottak arra, hogy a bírói felelősséget — a lehetőség szerint — minél pontosabban meghatározzák, annak körvonalait kijelöljék. Az államhatalmi tényezőket egymástól elválasztó montesquieu-i gondolat ezt a törekvést csak megerősítette, midőn kimondta — és a különböző polgári forradalmak révén a gyakorlatba is átültette — hogy a bírói hatalmat, annak tényleges gyakorlását mind a törvényhozói, mind a végrehajtói (kormányzati) hatalomtól el kell választani.¹ A fokozatosan berendezkedő és hatalmában megerősödő polgárság a bíróság, mint az igazságszolgáltatás alapintézményének megerősítése terén céltudatosan tovább ment: a már említett függetlenség mellett részletesen szabályozta a bírói felelősség kérdését is. Anélkül, hogy ennek — itt helyt nem fogható — részletezésébe belemennénk, érdemesnek látszik röviden érintenünk hazai jogunknak azt a néhány jellegzetes vonását, amely a modern értelemben vett polgári jogfejlődés vonalán mutatja, hogy a burzsoá jogrendszer mit tartott fontosnak e téren szabályozni, melyek voltak a szabályozás főbb vonulatai.

A kiegyezést, tehát a modern értelemben vett jogfejlődés megindulását követően „tüzetes szabályozást nyert a bírák felelőssége is, mégpedig a fegyelmi és magánjogi az 1871: VIII. tc-ben, a büntetőjogi pedig a Btk-ban. A felelősséget illetően itt csak röviden azt jegyezzük meg, hogy a fegyelmi és a magánjogi felelősségre vonást a törvény különös biztosítékokhoz köti, a büntetőjogi felelősséget pedig a törvény sokkal szigorúbban állapítja meg, mint más köztisztviselőkéét.”²

E most leírt szabályozáson lényegében semmit sem változtatott a magyar jogfejlődés két világháború közé eső szakasza sem. Az akkor hatályos jog szerint „a bírák felelőssége büntetőjogi, fegyelmi és magánjogi. A büntetőjogi felelősség szabályait a Btk és a többi büntetőtörvények, a fegyelmiét és a magánjogiét az 1871: VIII. és az 1936: III. tc. tartalmazzák.”³

2. Bár a felszabadulást követő idők szocialista jogfejlődése az igazságszolgáltatás területén is jelentős, olykor gyökeres változásokat hozott magával, a bírói felelősség kérdését illetően mind a jogalkotás, mind az irodalom és a gyakorlat alapvetően megmaradt azoknak a területeknek egyszerű tudomásulvételénél, amelyek ezt a felelősséget továbbra is csak az anyagi jogi, a fegyelmi és a büntetőjogi felelősség viszonylatában szerepeltették és értékelték.

Nem módosult ez a helyzet a ma hatályos burzsoá jogok szabályozásában sem. Legfel-

* Részlet szerzőnek „A polgári eljárásjogi felelősség” c. monográfiájából. Kézirat az MTA Soros Alapítványának irattárában.

¹ Both Ö.—Csizmadia A.—Hajdú L.—Horváth P.—Nagy L-né: Egyetemes állam- és jogtörténet. Egyetemi jegyzet. Bp. 1974. I. 268. p.

² Magyary G.: Magyar polgári perjog Bp., 1913. 113. p.

³ Sárffy A.: Magyar polgári perjog Bp., 1946. 46. p.

jebb elmélyült, illetve megerősödött az a tendencia, amely évszázadnál is hosszabb idő óta mintegy érinthetetlen elemként jelentkezik minden állam jogrendjében. Ilyen szigorodás észlelhető — többek között és különösen — a finn jogi szabályozásban, ahol is a bíró „a szándékosan elkövetett mulasztáson kívül a gondatlan hibákért is hivatalból büntetőjogi és polgári jogi felelősséggel tartozik úgy, hogy a bíróra — összehasonlítva néhány más ország bírójának helyzetével — fölöttébb súlyos felelősség hárul. A bíró felelős azokért az intézkedésekért, amelyeket bírói tevékenysége során hozott, vagy amelyekkel a társas bíróság tagjaként egyetértett.”⁴

3. Az itt vázlatosan érintett körülményekből világosan kitűnik, hogy a bíró eljárásjogi, közelebbről: polgári eljárásjogi felelőssége mind a szabályozás, mind pedig az irodalom érdeklődési körén kívül maradt. Ha történt is — egészen csekély — utalás a szakirodalom egy-egy megnyilatkozásában a bíró eljárásjogi felelősségére, az kivétel nélkül mind negatív, tehát olyan tartalommal mutatkozott, amely szerint ilyen felelősségről szó sem lehet, a bíró felelőssége változatlanul az anyagi jogi, a fegyelmi és a büntetőjogi felelősség szférájában érvényesülhet csupán.⁵ Mindössze a legújabb idők egyetlen szakcikke tesz említést — ez is csupán áttételesen utalással — arról, hogy a bírói eljárásjogi felelősség vonatkozásai kidolgozatlanok, elméletileg és gyakorlatilag egyaránt vizsgálódásra szorulnak.⁶

4. Mindeme körülmények ellenére a bíró eljárásjogi felelőssége mégis adott — így is mondhatnánk — élő valóság. Több egyéb mellett azzá teszi két tényező. Egyik az eljárásban, közelebbről: a *polgári eljárásban, illetve perben betöltött sajátos szerepe*, a másik pedig magának a polgári eljárásnak jellegzetes *zárt rendszere*.⁷

Aligha szorul bővebb kifejtésre, hogy polgári eljárás, polgári per bíróság, bíró nélkül elképzelhetetlen, nem létező képlet lenne. Magában az egész eljárásban, annak lebonyolításában és a döntés kialakításában a bíróságnak központi szerepe, nélkülözhetetlen feladata van. A felek és az eljárásban résztvevő más személyek jogai és kötelezései csak akkor tudnak érvényesülni, ha azok a bíró, a bíróság közreműködésén, legkülönfélébb percelemeknyein áthaladva jutnak el céljukhoz. Percelemeknyeket nem csak a felek és más személyek végeznek, de maga a bíróság is — az eljárásjog által meghatározott módon és mértékben — rendszeresen és módszeresen cselekedve kötelezve van erre.

A percelemeknyekhez eljárásjogi felelősségátások fűződnek. A különböző percelemeknyek (olykor persze azok elmulasztása is) hozzák létre, oldják fel, vagy hártják át a hozzájuk tapadó legkülönfélébb eljárási felelősségeket. Ha pedig e percelemeknyek egy része — jelentős része! — a bíróság magatartásában, eljárásbeli tevékenységében jelentkezik, egészen természetes, hogy felelősségátások a bíróság, a bíró oldalán is elháríthatatlan módon bekövetkeznek. Ezt az összefüggést, amely itt a percelemeknyek és a felelősség között elválaszthatatlanul fennáll, nemcsak az értelemszerű következtetés vonja maga után, de mellőzhetetlenül kialakítja az eljárás, a per egész lényege, amely az igazságszolgáltatásban, az igazság, a konkrét igazság kiderítésében jelöli meg célját és értelmét. Már pedig ha az eljárásban ez a végső cél a domináns tényező, úgy annak létrejöttéhez minden közbenső momentumnak, így valamennyi — tehát a bíróság részéről is kifejtett — percelemeknyek szerepe, jelentősége, fontossága és súlya van. A percelemeknyekhez pedig eljárásjogi felelősségátások

⁴ *Tanno Ellila*: A bírói tisztség betöltéséhez szükséges finnországi feltételekről. Polgári Eljárásjogi Füzetek (a továbbiakban: PEF/II. Bp., 1972. 186. p.

⁵ Lásd erre nézve *Gyarmati S.*: Szankciók a polgári eljárásban c. tanulmányát Jogtudományi Közöny 1967/5. számában, valamint *Névai L.*: Gondolatok a perhátrány felelősségéről c. tanulmányát a PEF X. Bp. 1980. számának 38. oldalán.

⁶ *Szitás B.*: A perjogi önállóság, aktivitás, együttműködés és felelősség néhány kérdése. Magyar Jog 1983/8. 726—732. p.

⁷ Részletesen szól erről *Novák I.*: A polgári eljárásjogi felelősség alapfogalmai c. tanulmányában Jogtudományi Közöny 1972/11.

tapadnak és ebben a jellegzetességben valamennyi — mind a felek, mind más személyek, mind a bíróság részéről kifejtett — percselekmény közösen osztozik.

A korábbi tanulmányainkban már részletesen kifejtettek szerint a polgári eljárásjog *zárt, egységes rendszert* alkot.⁸ Ennek — több egyéb mellett — egyik jellegzetes tulajdonsága a *következményvisszaverődés elháríthatatlan voltában* jelentkezik. Ez azt jelenti, hogy ha a rendszeren belül bárki, bármiféle cselekményt végez (vagy cselekvéstől tartózkodik), annak valamiféle következményét maga a rendszer valamilyen módon és formában visszaveri. Mind a cselekvésre, mind az attól való tartózkodásra a rendszer reagál és jelzi azokat a következményeket, amelyek a végrehajtott vagy elmaradt cselekmény nyomán — az eljárásjog szabályai szerint — beállanak. Ugyanez a zárt rendszer jellemzi a konkrét polgári eljárást, a konkrét polgári pert is. Zárt egység-volta hozza magával, hogy az eljárás, a per keretében végzett vagy nem végzett valamennyi cselekmény valamiféle következményt vált ki, amely az eljárásban, a perben valahol éreztetni sajátos hatását. E törvényszerűség alól — természetesen — az eljárásban végzett (vagy nem végzett) eljárásjogilag jogellenes cselekmények, magatartások sem lehetnek kivéve.

Korábbi tanulmányainkban részletesen fejtegettük, hogy az eljárásjogi jogellenesség — megfelelő okozati összefüggés esetén — eljárásjogi joghátrányt vált ki.⁹ Ez a joghátrány nem csupán a felek, illetve az eljárásban résztvevő más személyek oldalán mutatkozhatik, de — általában és rendszeresen — magát a konkrét eljárást, a pert is érinti, előnytelenül, hátrányosan befolyásolja.

A bíró által végzett (vagy nem végzett) eljárásbeli cselekmények következményei is visszaverődnek, hiszen percselekményük jellegéből ez értelemszerűen következik. Ugyanígy visszaverődnek a bíró cselekményei nyomán keletkezett hatások akkor is, ha a bíró magatartása eljárásjogi jogellenességnek minősül. Természetesen nem magának a bírónak a személyét érintően, hanem vagy a peres felek (eljárásban résztvevő más személyek) oldalán, vagy magán a konkrét eljáráson jelezve azt a joghátrányt, amely a jogellenes magatartás nyomán szükségképpen beállott.

5. Ez a most említett eljárásjogi jogellenesség a bíró eljárásjogi felelősségét közvetlenül megalapozza: *eljárásjogi jogellenes magatartásáért a bíró eljárásjogi felelősséggel tartozik.* Ez a felelősség sem az anyagi, sem a büntetőjogi, sem a fegyelmi felelősséggel nem azonos.

Aligha igényel különösebb részletezést, hogy a bírót terhelő anyagi jogi és büntetőjogi felelősség kérdését a bíróra háruló eljárásjogi felelősségtől könnyen leválaszthatjuk. Mindkettőt külön jogszabályok részletesen és körültekintően rendezik, tartalmuknál és jellegük-nél fogva még csak érintkezési felületeik sincsenek az eljárásjogi felelősséggel. Kissé részletesebb körültekintést igényel a fegyelmi felelősség kérdése, amelynek — amint nyomban látni fogjuk — egyes vonatkozásai már kapcsolódhatnak az eljárásjogi felelősség területéhez.

Fegyelmi vétséget az követ el, fegyelmi felelősséggel tehát az tartozik, aki „munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségét vétkeesen” megszegi.¹⁰ A vétkeességnek — köztudottan — a magyar jogrendszerben két alapvető változata ismeretes: a szándékosság és a gondatlanság. E kettő bármelyike a személy vétkeességét megalapozza.¹¹

A bíró fegyelmi felelősségének megalapozásához az szükséges, hogy bizonyítva legyen, miképp munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségét vétkeesen, tehát akár szándékosan, akár gondatlanul megszegje. A bíró legfőbb munkaköri kötelezettsége kétségtől az eléje kerülő ügyek elbírálása és azokban döntés kialakítása. Ebből értelemszerűen az következnek, hogy

⁸ *Novák I.*: A polgári eljárásjogi felelősség feltételei. Jogtudományi Közlöny 1980/12.

⁹ *Novák I.*: A polgári eljárásjogi felelősség feltételei. Jogtudományi Közlöny 1980/12. és *Novák I.*: A polgári eljárásjogi felelősség jogi természete. Jogtudományi Közlöny 1982/8.

¹⁰ Mt. 55. § (1) bek. — Lényegében ugyanezt mondja a bírák fegyelmi szabályzata is. Lásd 1/1973. NET határozata 1.§-ának (2) bekezdésében foglaltakat.

¹¹ *Csanádi Gy.*: Polgári jog. Tankönyv. Bp. 1976. 281. p.

a bíró fegyelmi felelősségrevonásának lehetőségei is elsősorban és tulnyomórészt erre a tertültre összeponatosulnának. Ez azonban nem így van, ennek éppen az ellenkezője az igaz.

Az Alkotmánytörvény szerint „a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alávetve.”¹² Ez a függetlenség az a tényező, amely a bírótól eleve és általánosságban elhárít minden olyan felelősségrevonást, amely a konkrét eljárás lebonyolításával és a döntés kialakításával lenne, lehetne kapcsolatos. Azt, hogy a bíró az eljárást, a pert milyen módon bonyolítsa le és milyen módon hozzon döntést, az eljárásjog részletesen szabályozza. Ebbe kívülről, akár hatóságnak, szervnek, intézménynek, akár magánszemélynek beleszólása nincs és nem is lehet. Ebből következik viszont, hogy a bíró fegyelmi felelősségrevonása is csak addig terjedhet, míg nem érinti azt a belső, eljárásjogi kört, amelyen a bíró mozogni köteles. Ebben az eljárásjogi körben tanúsított magatartásáért a bíró fegyelmi felelősségrevonására nem kerülhet sor. Itt kifejtett tevékenységéért — amint ezt a következőkben bemutatjuk — eljárásjogi felelősséggel tartozhatik. A határ ott vonható meg, ahol az érdemi ügyintézés a bírót is terhelő „köztisztviselői” (adminisztrátori) feladattól elválasztható. Példával illusztrálva: a bírót azért, mert téves döntést hozott, vagy több tanút nem hallgatott ki, a szakértőt alaptalanul megbírságotla stb., fegyelmi felelősségre vonni nem lehet. Mód nyílik azonban erre akkor, ha a bíró nem tartja be rendszeresen a számára megállapított tárgyalási rendet, jelentős ügghátraléka van, határozatait csak késedelmesen foglalja írásba stb., röviden tehát: midőn „adminisztratív” kötelezettségeit szegi meg akár szándékosan, akár gondatlanul.

2. A tárgyaláselőkészítés felelőssége

1. A polgári eljárás, közelebbről és pontosabban: a polgári per egyik jellegzetes sajátossága, hogy — bizonyos, főleg a nemperes eljárásokban jelentkező kivételektől eltekintve — az eljárás minden lényeges momentuma a tárgyalásra és a tárgyalásban sűrűsödik. Úgy is fogalmazhatunk: a polgári per *tárgyaláscentrikus* jogintézmény. Ennek lényege az, hogy bármi, ami a perrel kapcsolatosan az ügy érdemét illetően akár a felek, más személyek, akár a bíróság részéről jelentkezik a perben, csak akkor vehető figyelembe, csak akkor fejtheti ki a hozzá fűzött joghatásokat, ha a cselekmény tárgyaláson történik. A tárgyalás az a fórum, ahol a végzett (mulasztott) percselekmények hatályosulnak, ahol valamennyi, az ügy érdemét érintő percselekmény — akár ott a tárgyaláson megjelenítve, akár csupán a cselekményre való utalással — érvényesen megmutatkozhatnak, eljárásjogi és ezzel összefüggően anyagi jogi hatását kifejtheti. Mindez a tárgyalás különös perbeli fontosságát, súlyát és szerepét nyomatékosan aláhúzza. Innen van az, hogy ezt a különösen fontos eljárásjogi intézményt — mindott, ahol az eljárás tárgyaláscentrikus — az eljárásjog súlyának és jelentőségének megfelelő figyelemben részesíti. E figyelem a legélesebben a tárgyalás előkészítésében válik láthatóvá.

A *tárgyalás előkészítését* illetően a lényegét tekintve burzsoa és szocialista eljárásjogok között számottevő különbségek nincsenek. A megközelítés módja eltérhet ugyan, ám a cél: az ügyet olyan helyzetbe hozni, hogy az lehetőleg egy tárgyaláson befejeződjék, lényegileg azonos.¹³ „Ha a bíróság közreműködését vizsgáljuk a tárgyalás előkészítésében a különböző tőkés államokban, alapjában véve ennek három változatát észlelhetjük. Elsőként az angol

¹² 1949 évi XX. tv. 41. § (2) bek.

¹³ Ismeretes olyan nézet is, amely kétségbe vonja, vajon az egy tárgyalásra koncentráltág az igazságszolgáltatás céljával összhangba hozható-e? E felfogás szerint az eljárás ilyen koncentrációjára törekvés az igazságszolgáltatás általános és konkrét sérelmével jár. Lásd erről részletesen *Habscheid W. J.*: A polgári per koncentráltását célzó újabb irányzatok. c. tanulmányát Jogtudományi Közölny 1971/1. számában.

megoldást említjük, ahol bírósági tisztviselő készíti elő a per tárgyalását az eljárni hivatott bíró számára; a második változat esetében a polgári perrendtartás meghatározott előkészítő cselekményekre jogosítja fel az arra kijelölt hivatásos bírót, esetleg az eljárni hivatott tanács elnökét s ennek belátására bizza, hogy az előkészítés érdekében előzetes tárgyalást folytat-e le s végül külön tárgyalandó harmadik változatnak azt a megoldást számítjuk, amelynél a törvény külön első tárgyalást vagy perfelvételi tárgyalást ír elő, amely döntően a tárgyalás előkészítését szolgálja.¹⁴ Bár a burzsoá jogterületen a szabályozás „a tárgyalás előkészítését nagyjában a felekre bizza, de ennek eredményességéhez nélkülözhetetlennek tartja a bíróság közreműködését.”¹⁵ Ami pedig a szocialista államok e vonatkozásban fennálló szabályozását illeti, a tárgyalás előkészítésének külön fontossága itt is szembetűnő s a burzsoá szabályozáshoz képest jóval körültekintőbb és részletesebb. Ami viszont jelentős eltérést mutat, az a körülmény, hogy — szemben a burzsoá megoldással — a tárgyalás előkészítésének súlypontja erősen a bíróság oldalára tolódik el, az e tekintetben kifejtendő tevékenység oroszlanrésze — általában valamennyi szocialista jogrendben — a bíróságra hárul.¹⁶

2. Hazai eljárásjogunk a tárgyalás előkészítését az „elnök” — egyesbíró, illetve a tanács elnöke — feladatává teszi és voltaképpen két fázisra bontva szabályozza. Az első fázis a keresetlevéllel kapcsolatos teendőkre szorítkozik, míg a másodikban minden más olyan intézkedésre, amely a tárgyalás előkészítésére alkalmas.

A keresetlevéllel összefüggő előkészítő intézkedéseket a törvény akként szabályozza, hogy „az elnök a keresetlevelet kézhezvétele után nyomban megvizsgálja, nem kell-e azt a félnek hiánypótlás végett visszaadni (95. §), nincs-e helye az ügy áttételének (129. §), illetőleg a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának (130. §) és a szükséges intézkedést haladéktalanul megteszi.”¹⁷

Az előkészítésnek a keresetlevélhez fűződő rendelkezései azért fontosak, mert a keresetlevél — néhány kivételtől eltekintve — a „perindítás eszköze.”¹⁸ Helyesen vagy hiányosan, tehát szabályosan vagy szabálytalanul megszerkesztett volta a konkrét per alakulását döntően befolyásolja. És erre a fokozott elnöki ellenőrzésre valóban nagy szükség van, mert a gyakorlati tapasztalatok szerint a bírósághoz benyújtott keresetlevelek túlnyomó része hiányos, tárgyalás kitűzésére és tárgyalás megtartására alkalmatlan.¹⁹

A keresetlevéllel kapcsolatos előkészítő intézkedések között találunk olyanokat is, amelyek az ügyet egyáltalában nem viszik előre, sőt inkább befejezik. Ilyen az áttétel és a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítása, amikor is az elnök úgy „készít elő”, hogy az ügy nem folytatódik, hanem véget ér.

Bárhogyan is alakuljon azonban az ügy sorsa, az elnököt a törvény két határozott rendelkezéscsere föltre nem érthető módon cselekvésre utasítja. Az egyik: a keresetlevél kézhezvételét követő *nyombani megvizsgálása*, a másik: a szükséges *intézkedés haladéktalan megtétele*. A tárgyalás előkészítésével összefüggő bírói eljárásjogi felelősség technikailag elsősorban itt jelentkezik. A „nyomban” és a „haladéktalanul” eleve kizárni rendel bármiféle késedelmet, mert az ügy mielőbbi befejezése, mint a perhatékonyság egyik lényeges eleme, csak így realizálódhatik. Minden ezzel ellentétes bírói magatartás eljárásjogi felelősségvisszatartással — perhátránnyal — jár, hiszen a késedelem nem csak időben odázza el a döntést (befejezést), hanem arra is alkalmas lehet, hogy a per elhúzódásával maga a konkrét igazság kiderítése is csorbát szenved.

De vannak ennek az elnöki (bírói) intézkedési kötelezettségnek *tartalmi* velejárói is.

¹⁴ Révai T.: A tárgyalás előkészítése a burzsoá polgári perben PEF I. Bp. 1971. 162—163. p.

¹⁵ U. o. 169. p.

¹⁶ Lásd erről részletesen Szilbereky J.: (szerk.) „A tárgyalás előkészítésének kérdései, előkészítő eljárás” c. kiadványt. MJSZ kiadása Bp., 1955.

¹⁷ Pp 124. § (1) bek.

¹⁸ Novák I.: A kereset a polgári perben Bp. 1966. 225. p.

¹⁹ Balogh I.: A Pp új szankciórendszere a gyakorlatban. PEF Bp. 1976. 12. p.

A bírónak (elnöknek) tisztában kell lennie intézkedése jelentőségével és azokkal a következményekkel, amelyek az intézkedésekhez fűződnek. Így tehát áttételt csak akkor rendelhet el, haaz úgy nem tartozik sem bírósági hatáskörbe, sem pedig a konkrét bíróság illetékessége alá. Ugyanez áll a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának esetére is. Mindkettőnél elkövetett tévedés, mint bírói „műhiba”, az eljárás méltánytalan elhúzódásához vezet. Ez utóbbi viszont — a bíróra ugyan nem, de — magára az eljárásra vetít eljárási jogellenességből fakadó joghátrányt, felidézve az eljárási felelősség egyik — a tárgyalás előkészítésével kapcsolatos — esetét.

A tárgyaláselőkészítés második fázisában, akkor tehát, ha a keresetlevél tárgyalás kitűzésére alkalmas, „az elnök a tárgyalás előkészítése, illetőleg az eljárás gyors lefolytatása céljából minden szükséges intézkedést megtesz annak érdekében, hogy a per lehetőleg egy tárgyaláson érdemben elbírálható legyen. Ilyen intézkedéseknek a tárgyalás kitűzése előtt, valamint az eljárás során szükség esetében bármikor helye lehet.”²⁰

Ennek a törvényi rendelkezésnek a fókuszában az a félre nem érthető szándék áll, hogy a per lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható legyen. Ezért kell a bírónak „minden szükséges intézkedést” megtennie az említett cél érdekében. Hogy adott esetben mi ez a „minden szükséges intézkedés”, azt mindig az ügyintéző bírónak kell eldöntenie. Eljárásjogi felelőssége tehát e vonatkozásban kizárólagos és másra át nem hárítható. Az intézkedések megválasztásában — természetesen — számos tényező befolyásolhatja, adhat több-kevesebb impulzust. Mindenekelőtt maga a tárgyalandó ügy természete az a bázis, amelyre támaszkodva a „szükséges” intézkedés megnyugtatóan kiválasztható. Mert egészen más intézkedésekre van szükség pl. gyermektartási, egészen más viszont öröklési perben. Mások az intézkedések premisszái gazdasági perben és ismét mások, ha a jogvita két magánszemély kötelmi jogviszonya körül bonyolódik.

A szükséges intézkedés nem azonos a lehetséges intézkedéssel. Itt az előkészítést végző bírónak azzal is tisztában kell lennie, vajon a több, lehetséges intézkedés közül melyik az, amelyik valóban *szükséges* az előkészítés megalapozása céljából. Ezért eljárásjogi felelőssége arra is kiterjed, hogy a számos lehetséges intézkedés közül a valóban szükségest, a közvetlenül, illetve legközvetlenebbül célravezetőt válassza ki és alkalmazza. Számottevő joghátrányt lehet okozni azzal, ha ez a kiválasztás felületes, nem kellően átgondolt és különösen azzal, ha az előkészítés — feledve a törvény rendelkezését — valamennyi lehetséges intézkedésre kiterjed, mindent felőlel abból kiindulva, hogy „majd a tárgyaláson ügyis kiderül”, mi az, ami a sokirányú intézkedéssorozatból konkrétan felhasználható.

Anélkül, hogy az itt szóba jöhető intézkedéseket, akár azok egy részét is áttekintենék — erre a pertípusokhoz igazodó különbözőségeik miatt amúgy sem kerülhet sor —, egyetlen, általánosan „szükségesnek” mutatózó intézkedésről mégis meg kell emlékeznünk. Ez a felek tárgyalás előtti személyes meghallgatása. Persze csak olyan perekben, ahol fel-, illetve alperesi oldalon természetes személyek állanak egymással szemben. Igen jelentős tárgyaláselőkészítő hatásokkal jár! Legfőképpen azért, mert ha valaki, úgy elsősorban a felek tudnak saját ügyükről a legalaposabban és legrészletesebb felvilágosítást nyújtani. Ebből következik, hogy — leszámítva a saját érdekeik által fűtött elfogultságot — ők tudnak olyan adatokkal szolgálni a bíró számára, amelyen elindulva a jogvitát a legrövidebben rendezni lehet. Vagy úgy, hogy a tárgyalásra már csak a legszorosabban ügyre tartozó tények és bizonyítékok maradnak, vagy úgy, hogy egyáltalában nem kerül sor tárgyalásra, mert a felek az előkészítést végző bíró előtt egyezségeket kötnek. Az előkészítés eme megoldásának mint kétségkívül „szükséges” intézkedésnek voltaképpen minden, természetes személyek között létrejött perben meg kellene történnie. Elmaradása jelentős eljárásjogi felelősségtényező felidézésével, ehhez igazodóan pedig jelentős eljárásjogi joghátrány bekövetkezésével jár.

²⁰ Pp 124. § (2) bek.

Az előkészítésnek — az idézett törvényszövegből kitűnően — további jellegzetessége, hogy időben nem csak a tárgyalás megtartása előtt, hanem később „két tárgyalás között”, tehát az eljárás befejezéséig bármikor sor kerülhet rá. Ezt ismét a „szükségesség” dönti el elsősorban, azonban igénybevitelénél nagy szerepet játszik a tárgyaló bíró (elnök) jó *helyzetfelismerése*, annak mérlegelése és eldöntése, vajon a már tárgyalási szakaszban levő ügy befejezésének meggyorsítását mennyiben szolgálja a két tárgyalás közé beiktatott „előkészítő” intézkedés? Az ügyintéző bírót itt eljárásjogi felelősségtényezők két oldalról is érinthetik. Egyfelől akkor, ha ezt a „közbenső előkészítést” egyáltalában nem veszi igénybe, akár szándékosan, akár gondatlanul elmulasztja. De másfelől akkor is, ha ez az igénybevétel nem a valóban szükséges intézkedésre szorítkozik, sőt esetleg a lehetségesen szóba jöhető közül éppen azt választja ki, amely nemhogy rövidítené az eljárást, hanem — szükségtelen voltánál fogva, mert új tárgyalást provokálva — egyenesen meghosszabbítja.

A törvény azzal, hogy az elnök tárgyaláson kívül „megtehet minden intézkedést”, a bírót, a tanács elnökét voltaképpen az ügyintézés „mindenesévé” avatja. Olyan tényezővé, aki egyetlen aktus — az ítélethozatal — kivételével valamennyi, a bíróságot megillető eljárás cselekményre jogosult és adott esetben köteles is. Ez tehát nem csak azt jelenti, hogy a konkrét per valamennyi szála az ő kezébe fut össze — ami eljárásjogi helyzetéből és feladatköréből fakadóan természetes is — hanem arra is utal, hogy a per sorsával — az ítéletben jelentkező érdemi döntést leszámítva — ugyanő rendelkezik.²¹ A tárgyalás előkészítésével kapcsolatos bírói eljárásjogi felelősség voltaképpen itt kulminál, mert ezzel alapozódik meg az ügyintéző bíró mindenirányú eljárásjogi felelőssége. Hiányos, téves, esetleg szükségtelen előkészítő aktusok perhátrány-sorozatokkal bizonyíthatják ennek a felelősségnek gyakorlati jelentőségét, az egész igazságszolgáltatásra kiterjedő előnytelen hatását.

3. A tárgyalás előkészítésének ilyen fontos — és eljárásjogi felelősséggel is jelentősen megterhelt — jellege indíttatást ad arra, hogy az előkészítést szabályozó, itt röviden bemutatott törvényi rendelkezések jelenlegi gyakorlati érvényesülését, hatályosulását — vázlatosan — áttekintsük. Vizsgálódásunk — sajnálatos módon — erősen negatív jellegű képpel találkozhatik.

Köztudomású — és ezért különösebb bizonyítást nem igényel —, hogy a *Pp*-nek a tárgyalás előkészítésére vonatkozó rendelkezései sem a múltban, sem a jelenben gyakorlatilag alig-alig, általában tehát csak kivételesen érvényesülnek. Pedig a jogalkotás igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy az előkészítés valóban élő, a gyakorlatban jól alkalmazható intézménnyé válhassék. A *III. Ppn* hatályba lépése előtt érvényben levő jogi szabályozás kazuisztikus megoldásától visszalépve olyan általános módon vonja meg a bírói előkészítés feladatkörét, hogy az itt lehetséges tevékenység számára szinte korlátlan távlatokat nyit. Ám a jogszabályváltoztatás, a lehetőségek szinte korlátlan tágra nyitása a kívánt, illetve kívánatos eredményt megközelítőleg sem hozta meg: az előkészítéssel a bírák alig-alig foglalkoznak. Valami sajátos „elmeszesedés” figyelhető meg, amely — hasonlóan az élő szervezet érendszerében észlelhető rendellenességhez — az előkészítést rendelő jogszabályokat mintegy eltokolódva kiiktatta a *Pp* „vérkeringéséből”. Nemlétező szabályokká vált az a néhány rendelkezés, amely pedig élő volta esetén számos, nagy horderejű előnyt, változást volna képes eljárásjogunk gyakorlati életébe belevinni.

Pedig a szabályozás jó, tökéletesen rugalmas, semmi különösebb megkötöttséget nem jelent annak, aki élni kíván vele. A gyakorlat — a bírák túlnyomó többségének negatív jellegű gyakorlata — az, ami ezeket a fontos jogszabályokat nem vette át, valósággal „megbuktatva” az egyébként célravezető, jóhatású törvényt.

Ha most már mindezt abban a vonatkozásban vesszük szemügyre, vajon a bírót is terhelő eljárásjogi felelősségre vetítve hogyan áll a tárgyalás előkészítése, aligha lehetünk elé-

²¹ Lásd erről részletesen *Novák I.*: A tanácselnök jogköre a polgári perben c. tanulmányát. Jogtudományi Közlöny 1975/12. 716—719. p.

gedettek. Azzal, hogy a bírák túlnyomó része — mintegy a törvényt kiiktatva — nem vesz tudomást és ténylegesen nem él az előkészítés lehetőségével, voltaképpen hatalmas eljárásjogi felelősségtényezőket mozgat meg. Az előkészítetlen, sem kezdetben, sem az eljárás menetében előkészítésben nem részesített polgári perek tartama méltánytalanul megnövekszik. Tárgyalás tárgyalást követ, aminek — legfőképpen időben elhúzódó — hátrányos hatását mind a felek, mind a konkrét eljárás, mind pedig az egész magyar igazságszolgáltatás érzi és viseli. Pregnánsan jelentkezik annak a — korábbi tanulmányunkban taglalt²² — felismerésnek helytálló volta, amely az eljárásjogi jogellenesség-joghátrány-okozati összefüggés egymásba fonódó együttes „hármásával” kívánta érzékeltetni a jogellenesség nyomán bekövetkező felelősség hatások tényleges voltát. Ha van — mint ahogyan van — bírót, bíróságot terhelő eljárásjogi felelősség, úgy az talán a legélesebben, legszembetűnőbben itt jelentkezik. Nem a bíró személyében — ami elvileg és gyakorlatilag egyaránt kizárt —, hanem magán a konkrét eljáráson, annak résztvevői helyzetének alakulásán és — mindezeket túllépve — az egész igazságszolgáltatás ma fennálló, előnyösnek nem mondható jellegén lecsapódva.

ISTVÁN NOVÁK

DIE VERANTWORTUNG DES RICHTERS IM ZIVILPROZESS — VERANTWORTLICHKEIT FÜR DIE VORBEREITUNG DER VERHANDLUNG

(Zusammenfassung)

Im zivilprozessrechtlichen Verfahren sind nicht nur die Parteien und die im Prozess teilnehmenden anderen Personen, sondern auch der Richter durch eine spezielle Verantwortung belastet. Diese Verantwortung folgt einerseits aus dem geschlossenen System des Verfahrens, andererseits aus der Tatsache, dass der Richter — wie die anderen Teilnehmer des Prozesses — verschiedene Prozesshandlungen durchführt. Seine Verantwortung haftet an diesen Handlungen. Beleidigen diese Handlungen — aus irgendwelchen Gründen — das Recht melden sich sofort die Folgen. Aber nicht seine eigene Person betreffend, sondern das ganze Verfahren nachteilig beeinflussend. Besonders scharf melden sich diese Prozessnachteile im Kreise der Verhandlungsvorbereitung.

²² *Novák I.*: A polgári eljárásjogi felelősség feltételei. Jogtudományi Közlöny 1980/12.